

ВІДГУК
офіційного опонента на дисертацію
Коломієць Ірини Анатоліївни
«Творчість О. Копиленка
і соцреалістична парадигма 1920–1950-х років»,
поданої на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук
за спеціальністю 10.01.01 – українська література

Творчий доробок Олександра Копиленка довгий час перебуває на маргінесах вітчизняного літературознавства, попри перманентну, переважно «контекстуальну», залученість у науково-дослідчий дискурс історії української літератури ХХ століття. Вочевидь, причини цього криються в його біографії.

З одного боку, він — цікавий і потенційно потужний автор, що вийшов із середовища Вільної Академії Пролетарської Літератури, а з іншого, — зацілівши в роки великого терору, у подальшій творчості намагався слідувати тим ідеологічним приписам і вимогам, які висувалися до художньої літератури з боку партійного й державного керівництва, що врешті призводить до певної «деградації» як письменника, оскільки свідоме обмеження «соцреалістичними» рамками не дозволило повною мірою реалізуватися його таланту. Поза тим, ці трансформації на рівні художньо-естетичних засад, поетики, сюжетних колізій і системи образів — доволі плідний матеріал для розуміння тенденцій в українській «материковій» літературі 1920-х – 1950-х років.

У своєму дисертаційному дослідженні п. Ірина Коломієць визначає проблемно-тематичні вузли й особливості поетики Олександра Копиленка та розкриває специфіку його творчої еволюції, спираючись на — по суті, уперше проведений — комплексний аналіз прозової спадщини автора, і водночас простежуючи своєрідність зародження, становлення й побутування соціалістичного реалізму в українській літературі. Цим, власне, і зумовлена актуальність і наукова новизна пропонованої роботи.

Структура дисертації відповідає загальній логіці дослідження. У першому розділі «Науково-критична рецепція творчості О. Копиленка та теоретичні

основи дослідження» дисертантка прагне окреслити тенденції, що склалися в літературознавстві щодо доробку письменника, і визначає методологію та відповідний інструментарій для розв'язання поставлених завдань.

Відштовхуючись від класичної характеристика автора, поданої свого часу О. Білецьким: «Учень М. Хвильового, М. Коцюбинського, Вс. Іванова і, мабуть, Є. Замятіна — Копиленко вже в першій великій книзі виявляє подеколи свою постать самостійного майстра» (на с. 13), дослідниця в 1-му підрозділі не лише розглядає історію рецепції, а й прагне виокремити ті аспекти, які розглядатимуться в наступних розділах, як-от: питання використання сюжетної схеми роману А. Головка «Бур'ян» у «Лейтенантах» (с. 18), аналогії між персонажами роману «Місто» В. Підмогильного та «Визволення» (С. 25), а чи неприйняття поглядів І. Бурлакової щодо інтерпретації творчості О. Копиленка (с. 23) тощо. Щоправда, варто було, на мій погляд, на тому наголосити.

У 2-му підрозділі окреслюються «концептуальні теоретичні засади» й «важливі чинники, які впливали на становлення й творчу еволюцію О. Копиленка в період з 1920-х по 1950-ті роки, пов'язані із зародженням та розвитком соціалістичного реалізму в УРСР» (С. 26). Дисертантка залучає широкий спектр праць від А. Луначарського, О. Богданова, О. Гастєва до Б. Гройса, Є. Добренка й К. Кларк, не забуваючи й вітчизняних учених, зокрема як С. Крижанівського, Л. Новиченка, М. Шамоту, так і В. Хархун та Т. Гундорову, таким чином урівноважуючи підходи й здійснюючи комплексний аналіз основних теоретичних концепцій, що дозволяє їй зважено підійти до визначення рис соцреалізму як естетично-мистецького та політико-ідеологічного явища (С. 44).

Водночас хочеться застерегти від надмірної «ідеалізації» Пролеткульту — навіть якщо до цього спонукають праці Є. Добренка, зокрема з огляду на мізерну роль цієї організації в українському літературному процесі 1920-х років (згадати бодай конфлікт на національному ґрунті поміж фактичним керівником Всеукраїнського Пролеткульту З. Невським та

українськими письменниками С. Пилипенком і В. Елланом-Блакитним навесні 1922 року, унаслідок якого Пролеткульт практично припинив своє існування в Україні /див., наприклад, про це: Мельників Р. Літературні 1920-ті. Постаті (Нариси, образки, етюди). – Х.: Майдан, 2013. – С. 81/). Та й хибним, на мою думку, є твердження, що «Пролеткульт став реальною загрозою для владного та ідеологічного домінування комуністів» (С. 32).

Об'єктом дослідження другого розділу «Формування творчої особистості О. Копиленка» стала проза письменника 1920-х років. Загалом погоджуючись із отриманими результатами аналізу й висловленими спостереженнями, зауважу, що мені дещо бракувало контексту цього формування, – скажімо, хотілося б більшої уваги до «конградського земляцтва»: зокрема І. Сенченка й Л. Первомайського, які згадуються «через кому», а також не згаданого М. Ялового; «тісного» зв'язку з Г. Косинкою; середовища «плужан» і «ваплітян», адже автор перебував у силовому полі ідейно-естетичних засад, які нуртували в «Плугові» та ВАПЛІТЕ (і, між іншим, бачення завдань «пролетарської літератури» учасниками цих угруповань мало виразно національні особливості й присутні розбіжності з тим, що фіксував Є. Добренко в російській літературі). Те, що це було б не зайвим для загальних результатів дослідження, засвідчують наведені паралелі з творами В. Винниченка (приміром, на с. 76), М. Куліша (с. 61, – у цьому випадку варто було звернутися і до праць І. Кремінської (Лисенко) з огляду на актуалізований аспект: організація художнього простору в його п'єсах).

Також є певні сумніви, що йдеться саме про позицію письменника, коли дисертантка твердить: «О. Копиленко порушує проблему фальшивості більшовизму на прикладі Петра і його способу життя» (С. 87), — вочевидь, для автора йдеться про «всесоюзне міщанство», якщо послуговуватися означеннями М. Хвильового, або ж читаємо далі: «Філософська проблема зради без відчуття провини й покаяння реалізується в образі Петра відносно усіх рівнів його екзистенції — сімейного, соціального, національного. Окрім

родини, фактично, Петро зрадив і Батьківщину, обравши бік більшовицьких окупантів під час війни» (С. 88), — тут таки навряд чи розкриваються погляди письменника, хоч і є відомості, що він свого часу служив в армії УНР.

І останнє: якимось не зовсім коректно послуговуватися концепцією О. Вейнінгера щодо двох типів жінок (див. С. 83) – принаймні я б не наважився використати таку спрощену схему, адже і в житті, і у творах Копиленка все значно складніше.

Третій і четвертий розділи дисертації, відповідно «Романи 1930-х рр. як відображення проблемно-стильових трансформацій у творчості письменника» та «Своєрідність українського соцреалізму 1930 – 1950-х рр. у пізній прозі О. Копиленка», — найбільш важливі для розуміння трансформацій, що зазнало авторське письмо в період становлення методу соціалістичного реалізму в українській літературі.

Для дисертантки важливий і проблемно-тематичний аспект, актуалізований у творчому доробку О. Копиленка (зокрема: проблеми міста і села, долі митця в радянському суспільстві, виховання, концепції «нової жінки», реабілітації колишніх воїнів), і ті зміни, які були внесені в раніше написані твори під час перевидань. Ці текстологічні спостереження є доволі плідними для подальших студій, адже дають підстави для своєрідної ревізії усталених поглядів щодо художньої спадщини письменника.

Дослідниця підкреслює: «Для характеристики творчої динаміки О. Копиленка суттєвим є те, що його великі епічні твори 1930-х років потрапили до читачів наступних десятиліть уже в переробленому вигляді. Таке “авторедагування” мало переважно ідеологічну спрямованість, письменник здійснив його наприкінці творчого шляху, а отже, можна припустити, що творчий “злам” був не одномоментним актом, а тривалим і болючим процесом» (С. 108-109).

І потім вона зазначає, що «тенденція до “переробки” є характерною для творів соцреалістичної парадигми» (С. 109), але замість того, щоб

проілюструвати цю думку найбільш доречним прикладом – численними редакціями роману А. Головка «Бур'ян», вона натомість покликається на розвідку Т. Гундорової та наведений нею приклад «зворотнього переписування» у випадку Олеся Гончара. І хоч далі згадуються і «Голубі ешелони» П. Панча, і того ж таки Головка «Червона хустина» (С. 109), та вони не є такими промовистими, як «Бур'ян», оскільки ж – у четвертому розділі – цей твір порівнюється з романом «Лейтенанти».

Між іншим, для мене так і залишилося незрозумілим: шановна дисертантка таки погоджується з думкою О. Бабишкіна, що у «Лейтенантах» Копиленко використав розроблений Головком сюжет, чи ні?

Певних текстуальних трансформацій зазнала й діалогія «Дуже добре» та «Десятикласники», яка розглядається в підрозділі 3.2. Адже цей сегмент художньої літератури був особливо важливий у процесі формування «радянської людини» й перебував під пильною увагою партійного керівництва.

Розкриваючи особливості діалогії, дисертантка прагне виписати й соціально-політичний і педагогічний контекст (зокрема тогочасні освітні експерименти, що знайшли відображення у творі, див. С. 135-138). Звісно, можна було б також долучити і відповідні партійні постанови в галузі художньої літератури, зокрема які стосувалися творів для дітей та юнацтва, утім, більш важливим для розкриття авторської своєрідності був би не означений літературний контекст, а й поданий порівняльний аналіз творів і згаданих А. Гайдара та А. Макаренка, і чомусь замовчаного І. Ковтуна, хоч його «Юнбуд» надався б при аналізі роману «Дуже добре».

З-поміж зауважень, зверну увагу ще на те, що не слід приписувати «Звенигору» О. Довженку (С. 53), хоч саме через його втручання Ю. Тютюнник і М. Йогоансен відмовилися від авторства, також не зовсім коректно ставити «цехове» об'єднання кінорежисерів, літераторів і сценаристів «Кореліс» в один ряд із такими літературними організаціями, як «Плуг», «Гарт» чи ВАПЛІТЕ (С. 46).

Проте ці зауваження, як і дрібні стилістичні й орфографічні огріхи, які зрідка трапляються, жодним чином не применшують значення дисертації. Як на мене, дисертантка цілком успішно впоралася з поставленими завданнями. Її дослідження вирізняється ретельністю виконання, переконливістю й обґрунтованістю суджень, прозорим і науково витриманим стилем викладу, а також виваженістю висновків.

Результати дослідження мають практичне й теоретичне значення, зокрема можуть бути використані в університетських курсах історії української літератури XX століття, розробці курсів і семінарів, пов'язаних із вивченням особливостей української літератури доби соцреалізму та соцреалізму як явища, під час написання курсових, бакалаврських і магістерських робіт, а насамперед — сприятимуть подальшому вивченню творчості О. Копиленка.

Основні положення й результати дослідження викладено в п'яти статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях. Автореферат уповні відповідає змісту дисертаційної роботи.

Таким чином, можемо підсумувати, що дисертація Ірини Анатоліївни Коломієць «Творчість О. Копиленка і соцреалістична парадигма 1920–1950-х років» відповідає вимогам Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567, та є підставою для присудження дисертантці наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.01 — українська література.

Офіційний опонент —
кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри української
і світової літератури
ХНПУ ім. Г. С. Сковороди

Р. В. Мельников

